

Research Paper

A Sociological Analysis of Constructing a Hero in Social Interactions as the Social Malingering: A Case Study of “A Hero” Movie

Amir Isa Maleki¹, Seyed Samad Beheshti^{2*}

Received: Nov. 7, 2022; Accepted: Feb. 9, 2023

ABSTRACT

This article aims to discover and divulge the hidden and obvious themes of social malingering in the actions of characters in the movie *A Hero*, by Asghar Farhadi. Since, according to some critics and thinkers, the content and themes of Iranian cinema have a deep connection with social issues and events, this study is an attempt to highlight social interactions and analyze everyday life in contemporary Iran. The research was conducted using a qualitative method and content analysis technique. The main problems discussed here were: Why do we construct a hero? What is the relationship between the phenomena of social malingering and constructing a hero in everyday life? Findings show the phenomenon such as social malingering and a hero construct in everyday life, in the mutual relationship and dialectic of attempt and failure, the inefficiency of social and political institutions, individuality cult, ideological morality, ontological insecurity and the reduction of social capital among others. It seems the social malingering and constructing a hero may be strategies for survival, especially the survival of honor and social acceptability in interactions and everyday life, the last type of social action and initiative to protect oneself and society.

Keywords: social malingering, constructing a hero, survival strategies, everyday life, movie “A Hero”

1. PhD Graduate in Sociology of Social Problems of Iran, Faculty of Humanities, Yasouj University, Kohgiluyeh and Boyer-Ahmad, Iran

✉ amir.esamalaki@gmail.com

2. Assistant Professor in Sociology, Sociology of Social Problems in Iran, Faculty of Humanities, Yasouj University, Kohgiluyeh and Boyer-Ahmad, Iran

(Corresponding Author)

✉ sbeheshty@yu.ac.ir

INTRODUCTION

We witness the prevalence of social malingering, namely, shirking legal and moral duties with reference to external and unjustified factors in our daily life while at the same time we also come across the phenomenon of constructing a hero in social interactions. That is, on the one hand, both at micro and macro levels, we see that individuals and institutions lack to fulfill their legal and moral responsibilities and with deceit they are consciously and unconsciously justified and reasoned for their irresponsible behaviors; and they also glorified as a hero, the people who perform the most obvious moral and civic duties.

In this article, while analyzing the content of the movie *A Hero* by Asghar Farhadi, and focusing on the interaction of characters in the script, these basic questions are the center of attention: Why do we construct a hero? What is the function of glorifying those who have not done an act that is clearly unethical and wrong, or did a moral and social duty for society and its people? Why in a society people who perform the most obvious moral and civic duties are glorified as a hero?

PURPOSE

This paper tries to discover and expose the hidden and obvious themes of social malingering in the actions of characters of the movie *A Hero*. It is also a study on social interactions and the analysis of daily life in contemporary Iran (Azari and Kalani Tehrani, 2019: 132). Here, in particular, we seek to find out what is the relationship between the phenomena of social malingering and constructing a hero in everyday life.

METHODOLOGY

A qualitative method and content analysis technique has been used in the course of this research. The method applied to analyze the qualitative content of the said film is thematic content analysis. Since thematic content analysis, is more descriptive and interpretive (Anderson, 2007), it was preferred to interpret and summarize the content with thematic coding. Thus, in analyzing the content of the film, emotional demonstrations such as laughter, sighing, etc. have been considered apart from silences, emphasis and even mimic face of characters.

FINDINGS

The study found that constructing a hero is a salve for the public conscience in a world where social malingering is an inevitable strategy of people for the survival of their honor and social acceptability. Phenomena such as social malingering and constructing a hero in everyday life, in the mutual relationship and dialectic of attempt and failure, the inefficiency of social and political institutions, individuality cult, ideological moralism, ontological insecurity and the reduction of social capital,

produce and reproduce each other. And maybe the social malingering and a hero construct are the strategies for survival, especially of honor and social acceptability in everyday interactions.

CONCLUSION

In human relations, the hero's screenplay clearly represents irresponsibility, justification and rationalization, pretending to be oppressed, and deliberate and conscious deception in social interactions and mutual actions of people. The main characters of the story often shirk their legal and moral duties and for their operation or inaction, they cite factors and reasons other than their mind, conscience and decisions.

This article shows that in a society where people feel disregarded in social interactions, malingering is a defensive mechanism to face disappointment, social deprivation, despair, feeling of failure, rejection, anger, curse, feeling of being a victim, and in general it is a system to face the threat of their ontological security; which leads to the appearance of protest against the aforementioned conditions and is even a kind of worrying to the social system.

In the aforementioned situation, social malingering is a strategy that guarantees both the survival of individuals and of society. As said earlier, the survival of individuals worrying to the social system, which acts like a kind of defensive mechanism in the face of social frustration, despair, anger, and so on; and the survival of society by emphasizing social dependence on the one hand, and the need for social change on the other. In this way, social malingering appears in various ways in interactions and daily life, and unconsciously, for people who are constantly involved in avoiding responsibility, justifying and reasoning, and pretending, doing the simplest and most obvious moral and social duties seems impressive and big. In this situation, those who did not do a clearly immoral and wrong act nor did a simple and obvious duty of morality and citizenship are magnified as heroes.

NOVELTY

The most important innovative aspect of this article is the newness of the social malingering topic. The authors focus on the phenomenon of social malingering and its formation grounds in everyday life, while studying and scrutinizing the screenplay and the movie *A Hero* by Asghar Farhadi. They attempt to discover and expose characters shirking from legal and moral duties by referring to external factors and unjustified reasons, and in the story line and screenplay peruse its connection with the constructing a hero in social mechanisms.

CONFLICT OF INTEREST

The authors declare no conflict of interest.

Iranian Cultural Research

Abstract

BIBLIOGRAPHY

- Abazari, Y. (2003). Frupaši-ye ejtemā'i [Social collapse]. An interview with Yusef Abazari. *Aftab Monthly*, (19), 32-41.
- Afshar, H. R., & Moharramzade, N. (2017). Barresi-ye "amr-e vāqe" dar sinamā-ye Asghar Farhadi bar asās-e ārā'e Slavoj Žizek's [A study on "THE REAL" in Asghar Farhadi's movies based on Slavoj Žizek's ideas]., 7(13), 45-59. doi: 10.30480/dam.2017.331
- Alexander, V. D. (2003). *Sociology of the Arts*. London: Blackwell publishing.
- Amirkhani, R. (2013). Nafahāte naft; jostāri dar farhang-e nafti va modiriyate dowlati [Nice smells of petroleum; An essay on oil culture and public administration] (9th ed.). Tehran, Iran: Ofoq.
- Anderson, R. (2007). Thematic Content Analysis (TCA): Descriptive Presentation of Qualitative Data, Institute of Transpersonal Psychology, Retrived from <http://www.wellknowingconsulting.org/publications/pdfs/>
- Anvari, H. (2012). Farhang-e fešorde-ye soxan [The succinct culture of speech] (1st Vol.; 12th ed.). Tehran, Iran: Soxan.
- Aron, R. (2009). Marāhele asasi-ye seyr-e andiše dar jāme'ešenāsi [Essential phases in sociological thought]. (B. Parham, Trans.; 9th ed.). Thran, Iran: Elmi va Farhangi. (Original work published 1965)
- Atrak, H. (2021). Māhiyat va hokm-e axlāqi-ye toriyeh [The nature and moral judgment of pretension]. *Ethical Knowledge*, 1(4), 75-94.
- Ayati, H. (2018). Axlāq dar sepehr-e siyāsi, ejtemā'i va farhangi-ye mā "Morality" in our political, social and cultural situation. In *Abstract of the Articles of the National Conference on Iranian Ethics and Society*, Tehran, Iran: Institute of Culture, Art and Architecture.
- Azari, Gh., & Kalani Tehrani, E. (2019). Tahlil-e nešānešenāsāne-ye axlāqiāt dar erbebātāte ensāni film-e Jodāyi-ye Nāder az Simin, sāxte-ye Asghar Farhadi [A Semiotic analysis of ethics in human communication in the movie Nader's Separation from Simin by Asghar Farhadi]. *Society, Culture and Media*, 7(26), 81-102.
- Behjat, M.T. (2001). Resāleye toziholmasāel [treatise of explanation of issues] (25th ed.). Qom, Iran: Shafaq.
- Bikaran Behesht, H. (2022). Yek qahremān va yek mostanad [A "hero" and a "documentary"]. *Empathy Newspaper*, No. 1887, Sunday, February 20, 2022.
- Braun, V. & Clarke, V. (2006). Using thematic analysis in psychology. *Qualitative Research in Psychology*, 3(2), 77-101.
- Chalabi, M. (2012). Tahlil-e Ejtema'i dar fazā-ye koneš [Social analysis in the space of action] (2nd ed.). Tehran, Iran: Ney.

- Coser, L. A. (2010). *Zendegi va andiše-ye bozorgān-e jāme'ešenāsi* [Masters of Sociological Thought; ideas in historical]. (M. Solasi, Trans.; 15th ed.). Tehran, Iran: Elmi. (Original work published 1971)
- Dadashpoor, N. (2012). *Barrsi farāvani-ye mavārde xatā-ye pezeški dar bimārestān Poorsinā-ye Rašt dar sāl 1391* [Study of medical errors in Poorsina Hospital in Rasht in 2012] (PhD Thesis in Medicine and Health Services). Faculty of Medicine, Gilan University, Gilan, Iran.
- Dehkhoda, A. A. (1965). *Loghatnāme-ye Dehcodā* [Dictionary of Dehkhodā] (15th ed.; Under the supervision of Dr. Mohammad Moeen). Tehran, Iran: University of Tehran.
- Durkheim, E. (1981). *Taqsim-e kār-e ejtemā'i* [The division of labor in society]. (H. Habibi, Trans.), Tehran, Iran: Agah.
- Edgar, A., & Sedgwick, P. (2007). *Cultural Theory: The Key Concepts* (2nd ed.). Routledge, Taylor & Francis Library.
- Gupta, S. B., & Gupta, S. (2013). Representation of social issues in cinema with specific reference to Indian cinema: case study of Slumdog Millionaire. *The Marketing Review*, 13(3), 271-282. doi: 10.1362/146934713X13747454353619
- Hadiyanfar, S. K. (2019/08/14). *Two people are killed every hour in accidents in the country*. Retrieved from <http://pana.ir/news/946816><http://pana.ir/news/946816>
- Hariri, N. (2007). *Oul va ravešhā-ye pažuhešhā-ye keyfi* [Principles and methods of qualitative research]. Tehran, Iran: Islamic Azad University, Islamic Azad University Science and Research Branch.
- Iranian Students' News Agency (2016/07/12). *Etlāfe enerži dar Iran 3.5 ta 5 barābar biš az masraf-e jahāni ast* [Energy loss in Iran is 3.5 to 5 times more than global consumption]. Reterived from <https://www.isna.ir/news/95040112537>
- Isa Maleki, A., Beheshti, S. S., & Heidari, A. (2021). *Mafhumšenāsi va tahlil-e jāme'ešenāxti-ye zaminehā-ye šeklgiri-ye padidehā-ye tamāroz-e ejtemā'i* [The concept and sociological analysis of the conditions of social malingering]. *Strategic Rssearch on Social Problems in Iran*, 9(4), 19-50. doi: 10.22108/SRSPI.2020.122952.1551
- Isamaleki, A., Beheshti, S. S., & Heidari, A. (2021). *Zohur-e tamāroz-e ejtemā'i dar zendegi-ye ruzmarre: Mowred-e motal'e, ta'amolat-e miyān-e kārkonān va morāje'ān-e Mojtama'-e šomare-ye 10 Markaz Šorā-ye Halle Extelāf* [The emergence of social malingering in everyday life: Interaction among employees and clients in complex No. 10 of Dispute Resolution Council Center in Tehran]. *Applied Sociology*, 32(3), 77-100. doi: 10.22108/JAS.2021.126253.2030
- Julien. H. (2008). Content analysis. In L. M. Given (Ed.), *The Sage Encyclopedia of Qualitative Research Methods* (Pp. 120-121). London: Sage.

- Mahmoudi, B. (2022). Jāyghāh-e masā'el-e ejtemā'i dar farāyand-e barnāmerizi va modiriyat-e jangalhā-ye kešar az manzar-e miyānrešte'i [The place of social issues in planning and management processes of forests in Iran from an interdisciplinary perspective]. *Interdisciplinary Studies in the Humanities*, 14(1), 179-206. doi: 10.22035/isih.2022.4566.4526
- McQuillan, M. (2010). Gozide maqālate revayat [The narrative reader] (F. Mohammadi, Trans.), Tehran, Iran: Minu-ye Xerad. (Original work published 1965)
- Moeen, M. (2013). Farhang-e Fārsi [Persian dictionary] (1st Vol.; 27th ed.). Tehran, Iran: Soxan.
- Monnerot, J. (1946). *Les Faits Sociaux Ne Sont Pas Des Choses*. Paris: Gallimard.
- Ravadrad, A. (2001). Tahlil-e jāme'ešenaxti-ye filmhā-ye "Dow zan" va "Ghermez" [Sociological analysis of the "Two Women" and "Red" movies]. *Farabi Magazine*, 9(4), 60-75.
- Ravadrad, A., & Zandi, M. (2007). Taghirāt-e naqš-e zan dar sinamā-ye Iran [Changes in the role of women in Iranian cinema]. *Global Media Magazine*, 1(2), 23-50.
- Renani, M. (2022/09/03). The story of the doll maker. Retrieved from <http://renani.net/index.php/text/poetry/811-2020-09-03-13-13-28-41>
- Sadeghi Fasaee, S., & Parvaei, Sh. (2017). Nahve-ye bāznama'i-ye zan dar zist-jahān-e modern [The way women are represented in the modern world in Asghar Farhadi's films: Case study of Fireworks Wednesday, About Eli, and Nader's Separation from Simin]. *Women in Culture and Art*, 8(2), 147-170. doi: 10.22059/JWICA.2016.60312
- Selsam, H. (2009). Axlāq va pišraft [Ethic and Progress] (M. Madadi, Trans.), Tehran, Iran: Sāles.
- Strinati, D. (2002). Moghadamei bar nazariyehaye farhange ame [An introduction to theories of popular culture]. (S. Paknazar, Trans.). Tehran, Iran: Gām-e Now. (Original work published 2002)
- Taheri Demneh, M., & Kazemi, M. (2018). Tamayol be mohajerat dar ... [The desire to migrate among young iranians; a qualitative study on future imags]. *Interdisciplinary in the Humanities*, 10(4), 53-78. doi: 10.22035/isih.2018.292
- Tuckett, A. G. (2005). Applying thematic analysis theory to practice: a researcher's experience. *Contemporary Nurse*, 19, 75-87. doi: 10.5172/conu.19.1-2.75
- Turner, G. (2006). *Film as Social Practice* (4th ed.). London and New York: Routledge.
- Turner, G. (2018). Film be manzale-ye kerdare ejtemaei [Film as social Practice]. (G. Mirani, Trans.; 4th ed.). Tehran, Iran: Elmi va Farhangi. (Original work published 2006)
- Udehn, L. (1996). *The Limits of Public: A Sociological Critique of the Economic Theory of Politics*. London: Routledge.
- Vahidi, M. M. (2012). *Ruykard-e nešānešenāsāne be erdebātāte miyānfardi va erdebāt-e darunfardi dar dow film-e moštarak-e "Kristoff Kieslowski" va "Irene Jacob"* [Semiotic approach to the analysis of interpersonal communication and intrapersonal communication in two joint films of Kristoff Kieslowski and Irene Jacob] (Master's thesis). Islamic Azad University, Central Tehran branch.

مقاله پژوهشی

تحلیل جامعه‌شناختی قهرمان‌پروری در تعاملات اجتماعی به مثابه تمارض اجتماعی؛ مطالعه موردی فیلم «قهرمان»

امیر عیسی ملکی^۱، سیدصمد بهشتی^{۲*}

دریافت: ۱۴۰۱/۰۸/۱۶؛ پذیرش: ۱۴۰۱/۱۱/۲۰

چکیده

این مقاله با هدف اصلی کشف و افشای مضامین پنهان و آشکار تمارض اجتماعی در عمل شخصیت‌های فیلم «قهرمان»، اثر اصغر فرهادی، انجام شده است. از آنجاکه، به نظر برخی منتقدان و متفکران، محتوا و مضامین سینمای ایران با مسائل و رویدادهای روز جامعه پیوند عمیقی دارد، این پژوهش، همچنین، مذاقه‌ای است بر تعاملات اجتماعی و تحلیل زندگی روزمره در ایران معاصر. پژوهش حاضر به روش کیفی و با فن تحلیل محتوا انجام شده است. در این مقاله درصدد آن هستیم که دریابیم: «ما چه نیازی به برساختن قهرمان داریم؟» و «پدیده‌های تمارض اجتماعی و قهرمان‌پروری در زندگی روزمره چه ارتباطی با همدیگر دارند؟»؛ برپایه یافته‌های این پژوهش، پدیده‌هایی مانند تمارض اجتماعی و قهرمان‌پروری در زندگی روزمره، در رابطه متقابل و دیالکتیک کوشش و ناکامی، ناکارآمدی نهادهای اجتماعی و سیاسی، کیش فردیت، اخلاق‌گرایی ایدئولوژیک، ناامنی هستی‌شناختی و کاهش سرمایه اجتماعی، به تولید و بازتولید یکدیگر می‌پردازند و شاید تمارض اجتماعی و قهرمان‌پروری به مثابه راهبردهایی برای بقا، به‌ویژه بقای آبرو و مقبولیت اجتماعی در تعاملات و زندگی روزمره، آخرین نوع از کنش‌های اجتماعی و ابتکار عمل برای حفاظت از خود و جامعه باشند.

کلیدواژه‌ها: تمارض اجتماعی، قهرمان‌پروری، راهبردهای بقا، زندگی روزمره، فیلم قهرمان

۱. دانش‌آموخته دکتری جامعه‌شناسی مسائل اجتماعی ایران، دانشکده علوم انسانی، دانشگاه یاسوج، کهگیلویه و بویراحمد، ایران
✉ amir.esamalaki@gmail.com
۲. استادیار جامعه‌شناسی، جامعه‌شناسی مسائل اجتماعی ایران، دانشکده علوم انسانی، دانشگاه یاسوج، کهگیلویه و بویراحمد، ایران
(نویسنده مسئول)
✉ sbeheshty@yu.ac.ir

۱. مقدمه

برپایه شواهد بسیار، افراد دوست دارند در تعاملات اجتماعی و زندگی روزمره، عواملی غیر از بی‌عملی یا عملکرد خودشان برای امور مطرح کنند و مسئولیت بروز حوادث را به‌عهده دیگران بگذارند. شانه خالی کردن از انجام وظایف قانونی و اخلاقی با ارجاع به عوامل بیرونی و دلایل ناموجه، حکایت از اختلالات کارکردی در نهادهای سیاسی، اجتماعی، اقتصادی، و فرهنگی دارد؛ برای نمونه، در حالی که خطاهای پزشکی و پرونده‌های ارجاعی شکایت مردم از پزشکان به نظام پزشکی فراوان و در حال افزایش است (داداش‌پور، ۱۳۹۲، ۲)، پرستاران و پزشکان، امکانات کم، حقوق و مزایای ناکافی، و عواملی از این دست را عامل اصلی خطاها می‌دانند؛ با اینکه در هر یک ساعت، دو نفر در تصادفات جاده‌ای کشته می‌شوند (هادیانفر، ۱۳۹۸) و به تخلفات رانندگی و بی‌احتیاطی سرنشینان به‌عنوان عامل اصلی اشاره می‌شود، رانندگان، اغلب آن را نمی‌پذیرند؛ در حالی که بنا بر آمار رسمی سازمان بهینه‌سازی انرژی ایران، «سابا»، در ایران به‌طور متوسط ۳/۵ تا ۵ برابر بیش از مصرف جهانی ائتلاف انرژی وجود دارد (خبرگزاری دانشجویان ایران، ۱۳۹۵/۴/۲۲)، بسیاری از مردم، حاضر به اصلاح شیوه مصرف نیستند و چنان‌که رنانی (۱۳۹۹) نیز اشاره کرده است: «کل اقتصاد و جامعه ایران برای تولید هر مقدار معین کالا و خدمات، سه‌برابر مقداری که انتظار می‌رفت مصرف کند، دارد انرژی مصرف می‌کند»؛ هیچ‌یک از سازمان‌های مسئول و نهادهای مرتبط، مسئولیت این ائتلاف منابع را نمی‌پذیرد.

در حالی که مدیریت نفتی پس از انقلاب همواره سعی داشت موارد خرد ناکارآمدی خود را به استقلال کلان میهن ربط دهد - که بی‌تردید این یک مغالطه آشکار است (امیرخانی، ۱۳۹۱، ۵۵)- در سطح متوسط و کلان نیز تقریباً هیچ‌یک از گروه‌های پرشمار و مخالف سیاسی، مسئولیت رفتار خود را نمی‌پذیرند و تقصیر انجام نشدن برخی برنامه‌ها و پیش آمدن برخی کاستی‌ها و ناهنجاری‌ها را به گردن کس دیگری می‌اندازند (اباذری، ۱۳۸۱، ۳۷). افزون‌براین، به گواه طرح ملی «ارزش‌ها و نگرش‌ها»، بیشتر ایرانیان چنین می‌اندیشند که تلاش و جدیت، گذشت و امانت‌داری، انصاف و خیرخواهی، صداقت و پابندی به قول و قرار در میان ایرانیان تا حدود زیادی رنگ باخته و دورویی و تظاهر، تقلب و

کلاهبرداری، تملق و چاپلوسی، پارتی‌بازی و زایل کردن حق دیگران، فزونی یافته و بیشتر مشاهده می‌شود (آیتی، ۱۳۹۵).

در چنین زیست‌جهانی، گرانی و گاهی کیفیت پایین خروجی‌های آموزش و پرورش - که هیچ‌یک از دانش‌آموزان، والدین، و معلمان مسئولیت آن را نمی‌پذیرند - کیفیت پایین خدمات شهری، خدمات بهداشتی و در کل، مصادیق فراوان از نمونه‌های پیش‌گفته، نشان‌دهنده شیوع پدیده تمارض اجتماعی^۱ در ایران است. این پدیده، یعنی شانه خالی کردن از انجام وظایف قانونی و اخلاقی با ارجاع به عوامل بیرونی و دلایل ناموجه در زندگی روزمره ما، درحالی است که شاهد پدیده قهرمان‌پروری و قهرمان‌سازی نیز در تعاملات اجتماعی و زندگی روزمره هستیم؛ یعنی از یک سو هم در سطح خرد و هم در سطح کلان، افراد و نهادها در انجام مسئولیت‌های قانونی و اخلاقی خود کوتاهی می‌کنند و برای رفتارهای غیرمسئولانه‌شان، عامدانه و آگاهانه با فریب‌کاری، توجیه و دلیل‌تراشی می‌کنند، و از سوی دیگر، افرادی را که بدیهی‌ترین وظایف اخلاقی و شهروندی را انجام می‌دهند، به مثابه یک قهرمان، بزرگ‌نمایی می‌کنند؛ بنابراین، این پرسش‌ها مطرح می‌شود که «چه نیازی ما را به برساختن قهرمان و بزرگ‌نمایی کسانی که یک عمل آشکارا غیراخلاقی و نادرست را انجام نداده‌اند یا یک وظیفه اخلاقی و اجتماعی ساده و بدیهی را انجام داده‌اند، وادار می‌کند؟» و «پدیده‌های تمارض اجتماعی و قهرمان‌پروری در زندگی روزمره، چه ارتباطی با یکدیگر دارند؟»

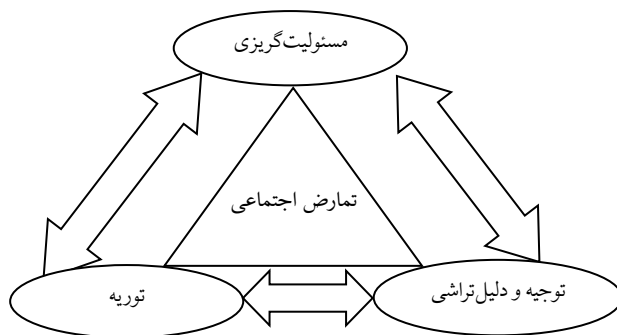
۲. پیشینه پژوهش

عیسی‌ملکی، بهشتی، و حیدری (۱۳۹۹) در پژوهشی با عنوان «مفهوم‌شناسی و تحلیل جامعه‌شناختی زمینه‌های شکل‌گیری پدیده تمارض اجتماعی»، ۱۵ نفر از خبرگان و متخصصان علوم اجتماعی را به شیوه نمونه‌گیری نظری برای انجام مصاحبه عمیق انتخاب کرده و داده‌های پژوهش خود را با به‌کارگیری الگوی پارادایمی استراوس و کرین^۲، در

1. social malingering
2. Strauss and Corbin

رویکرد نظام‌مندِ روش نظریه‌ زمینه‌ای^۱ تحلیل کرده‌اند. نتیجه پژوهش آن‌ها نشان می‌دهد که تمارض اجتماعی، ابزار مفهومی مناسبی برای مطالعه مسئولیت‌گریزی، توجیه و دلیل‌تراشی، و توریه^۲ در تعاملات اجتماعی و زندگی روزمره است.

شکل ۱. ابعاد گوناگون تمارض اجتماعی

منبع: عیسی‌ملکی و همکاران، ۱۳۹۹، ۳۳

بر پایه دریافت‌های پژوهش یادشده و همچنین، نظرگاه‌های استادان و خبرگان علوم اجتماعی، در شرایط اعتراض‌آمیز، کنش‌ها و برهم‌کنش‌های خاصی رخ می‌دهد که دارای ویژگی‌های زیر است:

۱. مصداق مسئولیت‌گریزی است؛
۲. همراه با توجیه و دلیل‌تراشی است؛
۳. همراه با مظلوم‌نمایی و فریب‌کاری است؛ یعنی عامدانه و آگاهانه انجام می‌شود.

1. grounded theory

۲. توریه به معنای پوشانیدن و پنهان کردن حقیقت است؛ امری را برخلاف حقیقت نشان دادن، حقیقت را نهفتن و به‌گونه‌ای دیگر وانمود کردن. توریه آن است که متکلم، خلاف ظاهر کلام خود را اراده کند یا تظاهر کردن به چیزی خلاف حقیقت (دهخدا، ۱۳۴۳، ۱۱۱۱؛ معین، ۱۳۹۱، ۱۱۶۴؛ انوری، ۱۳۹۰، ۶۸۵). در ادبیات فقهی، توریه نوعی حرف زدن است که در آن نه دروغ گفته می‌شود و نه راست. این روش، نوعی پنهان‌کاری است که به‌منظور خلاص شدن از دروغ به‌کار گرفته می‌شود (بهجت، ۱۳۷۹، بخش ضمیمه، ۱۲). در ادبیات فقهی درباره توریه اختلاف نظر وجود دارد؛ برخی توریه را دروغ می‌دانند؛ بنابراین، به‌کار بردن آن را تنها در مواردی که دروغ جایز است، مجاز می‌شمارند. برخی دیگر، توریه را مطلقاً جایز می‌شمارند (اترک، ۱۳۸۹، ۷۵-۹۴). در تعاملات اجتماعی سب‌خلاف احکام فقهی که قصد آن از توریه رد ظلم و مفسده است شاهد توریه به‌منظور منفعت‌طلبی، سلب مسئولیت، فرار از مجازات قانون، و... هستیم.

این کنش اجتماعی، به شکل‌های گوناگونی در تعاملات اجتماعی و زندگی روزمره ظهور و بروز می‌کند و نباید آن را تنها به یکی از وجوه آن، ساده‌سازی کرد. نکته مهم درباره پدیده تمارض اجتماعی، تأکید بر شرایط علی، شرایط زمینه‌ای، شرایط مداخله‌گر، و همچنین پیامدهای شانه خالی کردن از انجام وظایف قانونی و اخلاقی با ارجاع به عوامل بیرونی و دلایل ناموجه در تعاملات اجتماعی و زندگی روزمره است. نکته مهم‌تر اینکه، برپایه تعبیری معتدل از نظرگاه دورکیم^۱، مبنی بر اینکه معنای اصیل پدیده‌های اجتماعی، بی‌درنگ معلوم نیست و این پدیده‌ها باید به تدریج، کشف و ساخته و پرداخته شوند، و این نظرگاه مونرو^۲ (۱۹۴۶) که پدیده‌های اجتماعی، شیء نیستند و فهم آن‌ها بدون کوششی درونی برای درکشان امکان‌پذیر نیست (آرون^۳، ۱۳۸۷، ۴۱۱)، تمارض اجتماعی نیز نیازمند کوششی درونی برای درک آن است، و دریافت‌های پژوهش عیسی‌ملکی و همکاران، به چنین درکی کمک می‌کند.

عیسی‌ملکی، بهشتی، و حیدری (۱۴۰۰) در ادامه پژوهش‌های خود، در پژوهشی با عنوان «ظهور تمارض اجتماعی در زندگی روزمره»، این پدیده اجتماعی را در عمل کارکنان و مراجعان مجتمع شماره ۱۰ مرکز شورای حل اختلاف شهر تهران، به شکل‌های گوناگونی بررسی کرده‌اند. نویسندگان این پژوهش ۳۶ نفر را با به‌کارگیری نمونه‌گیری نظری، برای انجام مصاحبه‌های عمیق انتخاب کرده و داده‌های حاصل از گفت‌وگو با مشارکت‌کنندگان در پژوهش را با استفاده از فرایند کدگذاری دو مرحله‌ای در طرح جی‌تی‌ام کلاسیک^۴، یعنی الگوی ظهوریابنده گلیسر^۵ در نظریه زمینه‌ای، تحلیل و مقوله‌بندی کرده‌اند.

الگوی حاصل از تحلیل داده‌ها درباره تمارض اجتماعی از دیدگاه‌های عمومی، در پژوهش پیش‌گفته، نشان می‌دهد که تمارض اجتماعی به‌عنوان راهبردی برای بقا در شرایط آشفتگی اجتماعی به‌کار می‌رود؛ شرایطی که در آن، کاهش سرمایه اجتماعی از یک‌سو و

1. Durkheim
2. Monnerot
3. Aron
4. CL-GTM
5. Glaser

وجود انگیزه‌های بسیار برای انتقام از جامعه از سوی دیگر، افراد را به سوی مسئولیت‌گریزی و شانه خالی کردن از انجام وظایف قانونی و اخلاقی سوق می‌دهد و هم‌زمان، وابستگی اجتماعی ناشی از تعلق خاطر یا احتیاج، موجب توریه، توجیه و دلیل تراشی و ارجاع به عوامل بیرونی به‌عنوان بهانه‌ای برای انجام ندادن تعهدات و فقدان وظیفه‌شناسی می‌شود.

مسائل اجتماعی و اخلاقی طبقه متوسط ایران در آثار سینمایی اصغر فرهادی نیز بازنمایی شده و به شکل‌های گوناگونی مورد توجه پژوهشگران بوده است؛ به‌عنوان مثال، آذری و کلانسی طهرانی (۱۳۹۷، ۱۶۶-۱۵۵) در «تحلیل نشانه‌شناسانه اخلاقیات در ارتباطات انسانی بازیگران فیلم جدایی نادر از سیمین» تأکید کرده‌اند که: «فیلم «جدایی نادر از سیمین»، به بحران اخلاقی^۱ موجود در جامعه اشاره می‌کند...؛ جامعه‌ای که در آن، مردم برای رسیدن به منافع خود به رفتارهای ضد اخلاقی‌ای چون دروغ، کتمان حقیقت، قضاوت، تهمت، ناسزاگویی، و... دست می‌زنند.

افشار و محرم‌زاده (۱۳۹۵، ۵۷) نیز در پژوهشی با عنوان «بررسی «امر واقع» در سینمای اصغر فرهادی بر اساس آرای اسلاوی ژیزک^۲» به کلبی مسلکی سوژه‌ها، نبود قهرمان، زوال کارایی نمادین، و تداخل فانتزی‌ها به‌عنوان عوامل مؤثر بر ظهور امر واقع در سینمای اصغر فرهادی اشاره کرده‌اند.

در مقاله حاضر نیز با تحلیل محتوای فیلم «قهرمان»، به مثابه کرداری اجتماعی^۳، تلاش کرده‌ایم دریابیم که چگونه می‌توان تمارض اجتماعی را در تعاملات و زندگی روزمره افشا کرد؟ و به این ترتیب، تحلیلی جامعه‌شناختی از پدیده تمارض اجتماعی ارائه داد؛ به‌ویژه اینکه مسئولیت‌گریزی همراه با توجیه و دلیل تراشی، و توریه چه ارتباطی با تحسین و تکریم پُرسروصدای کسانی دارد که ساده‌ترین وظایف اخلاقی و شهروندی را در زندگی روزمره انجام می‌دهند؟ در ادامه، منطبق بر بررسی، کشف، و افشای پدیده تمارض اجتماعی در اثر سینمایی پیش‌گفته و ارتباط آن با امر واقع در تعاملات اجتماعی و زندگی روزمره را بیشتر توضیح خواهیم داد.

1. moral crisis
2 Slavoj Zizek
3. social practice

۲. چارچوب نظری

بنا بر «فرضیه بازتاب» در جامعه‌شناسی هنر و سینما، رسانه‌های جمعی، ارزش‌های حاکم در یک جامعه را منعکس می‌کنند (استریناتی^۱، ۱۳۸۰، ۲۴۳). همچنین، فیلم سینمایی، مسائل اجتماعی گوناگون را با نوشتن خط داستان و فیلم‌نامه نشان می‌دهد (گوپتا و گوپتا^۲، ۲۰۱۳، ۲۷۱-۲۸۲). از این چشم‌انداز، هنر، دربردارنده اطلاعاتی درباره جامعه است و زبان، معنای موجود در شیء، شخص، ایده، و رویدادهای عالم واقع را چونان آینه بازتاب می‌دهد (ادگار و سدویک^۳، ۲۰۰۷؛ الکساندر^۴، ۲۰۰۳، ۲۱). افزون‌براین، از چشم‌اندازی که بلندتر و وسیع‌تر به نظر می‌رسد، ترنر^۵ (۲۰۰۶) فیلم را به منزله کردار اجتماعی، نوعی بازنمایی^۶، یعنی فرایند اجتماعی کردن تصاویر، صداها، و نشانه‌هایی برمی‌شمارد که به چیزی دلالت دارند. از این نظرگاه، نظریه فیلم، بخشی از حوزه‌ای گسترده‌تر از رشته‌ها و رویکردهایی می‌شود که به مطالعات فرهنگی^۷ موسوم است... و سینما، بنیان حوزه‌ای فزاینده از بازنمایی در فرهنگ عامه را فراهم می‌کند (ترنر، ۱۳۹۶، ۷۳-۶۹).

در زمینه رویکرد بازتاب از پنج راهبرد تحقیقاتی می‌توان سخن گفت. این راهبردها عبارت‌اند از: تحلیل تفسیری، تحلیل محتوا، نشانه‌شناسی ساختاری، درک مناسک آیینی، و روش‌های ترکیبی (الکساندر، ۲۰۰۳، به نقل از: راودراد و زندگی، ۱۳۸۵، ۲۴). برپایه رویکرد بازتاب، با کاربست هریک از راهبردهای پیش‌گفته می‌توان فرهنگ عمومی، ارزش‌های مسلط بر جامعه و به‌طورکلی پدیده‌های اجتماعی را در آینه رسانه‌ها دید و واکاوی کرد. این رویکرد که برای بررسی میزان انطباق محتوای پیام‌های رسانه‌ای (فیلم، تلویزیون، و...) با آنچه در واقعیت اجتماعی می‌گذرد، رویکردی مناسب به نظر می‌رسد، بر این نظر است که آنچه هنر و رسانه‌های دیگر نمایش می‌دهند، بازتابی از شرایط اجتماعی است (راودراد، ۱۳۷۹، ۶).

1. Strinati
2. Shashwat Gupta and Suraksha Gupta
3. Edgar and Sedgwick
4. Alexander
5. Turner
6. representation
7. cultural studies

نویسندگان این مقاله نیز در ادامه پژوهش‌های پیشین درباره پدیده تمارض اجتماعی و زمینه‌های شکل‌گیری آن در زندگی روزمره، این بار با مطالعه و واکاوی فیلم‌نامه و فیلم «قهرمان»، اثر اصغر فرهادی، شانه خالی کردن از انجام وظایف قانونی و اخلاقی با ارجاع به عوامل بیرونی و دلایل ناموجه، و ارتباط آن با قهرمان‌سازی در سازوکارهای اجتماعی را در خط داستان و فیلم‌نامه، کشف و افشا می‌کنند.

۳. روش

این مقاله به روش کیفی و با فن تحلیل محتوا، به منظور کشف و افشای مضامین پنهان و آشکار تمارض اجتماعی در عمل شخصیت‌های فیلم «قهرمان»، اثر اصغر فرهادی، انجام شده است. تحلیل محتوا، فرایندی ذهنی است که در آن، داده‌های کیفی در یک متن، به منظور تعیین الگوها و تشخیص روابط بین متغیرها، در طبقه‌های مفهومی مشخصی قرار می‌گیرند (جالین،^۱، ۲۰۰۸، ۱۲۰). شیوه‌ای که برای تحلیل محتوای کیفی^۲ فیلم موردنظر در این پژوهش به کار گرفته شده است، تحلیل محتوای مضمونی^۳ در گام نخست و تحلیل مضمون^۴ در ادامه پژوهش است. با توجه به اینکه تحلیل محتوای مضمونی، بیشتر تحلیل توصیفی و تحلیل مضمون، بیشتر تفسیری است (اندرسن^۵، ۲۰۰۷)، برای تفسیر و تحلیل مضمون از فنون ویژه تحلیل محتوای تلخیصی^۶ با رمزگذاری مضمونی^۷ استفاده شده است. به این ترتیب، در تحلیل محتوای یک فیلم، تظاهرات هیجانی مانند خندیدن، آه کشیدن، و...، همچنین، سکوت‌ها، تأکیدها، و حتی حالت^۸ چهره اشخاص به اندازه کلام آن‌ها اهمیت دارد.

1. Julien
2. qualitative content analysis
3. thematic content analysis
4. thematic analysis
5. Anderson
6. summarizing content analysis
7. thematic coding
8. mimic face

در روش تحلیل مضمون، پژوهشگر، داده‌های پراکنده و متنوع را به داده‌های غنی و تفصیلی تبدیل می‌کند. در واقع، تحلیل مضمون، راهبرد تقلیل و تحلیل داده است (محمودی، ۱۴۰۰، ۱۸۸، به نقل از: براون و کلارک^۱، ۲۰۰۶، ۷۸). به بیان دیگر، تحلیل مضمون برای سازماندهی داده‌های گردآوری شده، یک فرایند چرخشی از خواندن، کدبندی، نوشتن، و نظریه‌پردازی را طی می‌کند (طاهری دمنه و کاظمی، ۱۳۹۷، ۶۷، به نقل از: تاکت^۲، ۲۰۰۵، ۷۶).

تحلیل محتوای تلخیصی یا فن تحلیلی خلاصه‌سازی، به این ترتیب انجام می‌شود که بخش‌های دارای ارتباط کمتر یا تعبیرهای دارای معنای مشابه، نادیده گرفته می‌شوند (تقلیل اولیه^۳) و تعبیرهای مشابه، در یک گروه جمع و خلاصه می‌شوند (تقلیل ثانویه^۴). این شیوه در واقع، عبارت از فروکاستن مواد مورد تحلیل از طریق صرف نظر کردن از عبارت‌هایی است که تحت شمول تعمیم قرار گرفته‌اند؛ که منظور، خلاصه کردن آن در سطح بالاتری از انتزاع است (حریری، ۱۳۸۵، ۲۷۰). به این ترتیب و پس از این، راه برای رمزگذاری مضمونی هموار می‌شود؛ یعنی گردآوری داده‌ها، به گونه‌ای که با تعریف عنوان‌های موضوعی، امکان مقایسه فراهم شود و در عین حال، راه برای گردآوری دیدگاه‌های مربوط به موضوعات، باز بماند (حریری، ۱۳۸۵، ۲۵۷). به این ترتیب، در این پژوهش که به منظور رصد، کشف، و افشای تمارض اجتماعی در عمل شخصیت‌های فیلم قهرمان انجام می‌شود، با مشاهده و مطالعه هر «خوانه»، یعنی تکه‌هایی که توزیع معنا با استفاده از آن‌ها مطالعه می‌شود (مکوئیلان^۵، ۱۳۸۸، ۲۰۴)، مضامین مرتبط با پدیده مورد نظر مشخص می‌شوند؛ یعنی با توجه ویژه به ارتباط و پیام‌هایی که بین انسان‌ها ردوبدل می‌شود و به کمک تقسیم متن به خوانه‌های مفید، تحلیل شکل می‌گیرد.

منطق انتخاب فیلم «قهرمان» برای رصد، کشف، و تحلیل تمارض اجتماعی و ارتباط آن با پدیده قهرمان‌پروری در ارتباطات انسانی بازیگران فیلم، این است که از یک سو،

1. Braun and Clarke
2. Tuckett
3. first reduction
4. second reduction
5. McQuillan

سینماگران برجسته از قابلیت‌های نشانه‌شناختی برای نمایش جنبه‌های گوناگون ارتباطات انسانی بهره می‌برند (وحیدی، ۱۳۹۰، ۳)؛ و از سوی دیگر، محتوا و مضامین سینمای ایران با مسائل و رویدادهای روز جامعه، پیوند عمیقی دارد (آذری و کلانی طهرانی، ۱۳۹۷، ۱۳۲). در این مورد، اصغر فرهادی به ساخت فیلم با ژانر^۱ خانوادگی و اجتماعی علاقه داشته و دغدغه‌های فکری خود را در زمینه‌های اجتماعی و مناسبات و روابط افراد جامعه، به‌ویژه در چارچوب مسائل خانوادگی، به تصویر کشیده است (صادقی فسائی و پروانی، ۱۳۹۵، ۱۵۳). برای راستی‌آزمایی ادعاهای مطرح‌شده در پژوهش حاضر، ضمن کاربست تکنیک‌های بررسی همکار^۲ و ممیزی پژوهشی^۳، سعی کرده‌ایم با توصیف غنی و پرمایه^۴، سلامت یافته‌های پژوهش را برای ارزیابی، در اختیار خبرگان و همه مخاطبان قرار دهیم. در این راستا، دو نسخه متفاوت از متن پیاده‌شده فیلم‌نامه، تهیه و ضمن تطبیق آن‌ها با یکدیگر و با فیلم، اطمینان حاصل شد که متن انتخابی برای تحلیل محتوای تلخیصی، دقیقاً با فیلم‌نامه و فیلم، مطابقت دارد. افزون‌بر این، با ارائه متن دقیق پیاده‌شده فیلم‌نامه و جدول تحلیل محتوای تلخیصی و رمزگذاری مضمونی به همکاران متخصص در حوزه علوم اجتماعی، دیدگاه‌های اصلاحی ایشان، ارزیابی و به کار گرفته شد.

۴. یافته‌ها

در ادامه مقاله، یافته‌های پژوهش با نگاهی اجمالی به فیلم‌نامه، رویدادهای فیلم و خط داستان تشریح می‌شود.

۴-۱. شناسنامه فیلم قهرمان

نویسنده و کارگردان: اصغر فرهادی؛ سال تولید: ۱۳۹۹؛ سال انتشار: آبان ۱۴۰۰ و ژوئیه ۲۰۲۱؛ تهیه‌کنندگان: الکساندر ماله گی^۵ و اصغر فرهادی؛ فیلم‌بردار: علی قاضی؛ تدوین‌گر: هایده صفی‌باری؛ صداگذاری: محمدرضا دلپاک؛ بازیگران: امیر جدیدی،

1. genre
2. peer debriefing
3. verification
4. rick and thick description
5. Alexandre Mallet-Guy

محسن تنابنده، فرشته صدر عرفایی، سارینا فرهادی، سحر گلدوست، صالح کریمایی، مریم شهدایی، علیرضا جهاننیده، و احسان گودرزی؛ شرکت تولید: ممنتو فیلمز^۱؛ توزیع کننده: آمازون استودیوز^۲، خانه فیلم و نماوا؛ مدت زمان فیلم: ۱۲۷ دقیقه؛ کشور: ایران؛ زبان: فارسی.

۲-۴. خلاصه داستان فیلم

رحیم سلطانی که همسر خود را طلاق داده است، به دلیل بدهی مالی به باجنق سابقش، بهرام، در زندان است. پسر نوجوان وی، سیاوش، با خانواده خواهر رحیم زندگی می کند و لکنت زبان شدیدی دارد. رحیم و فرخنده، منشی کلینیک گفتاردرمانی ای که سیاوش در آنجا آموزش می بیند، قصد دارند پس از آزادی رحیم از زندان، ازدواج کنند. البته رحیم، توان بازپرداخت بدهی ۱۵۰ میلیونی اش به بهرام را ندارد. در این شرایط، فرخنده یک کیف زنانه پیدا کرده که حاوی ۱۷ سکه طلاست. حالا رحیم و فرخنده باید تصمیم بگیرند که سکه ها را بفروشند و بدهی خود را پرداخت کنند یا به صاحبش بازگردانند.

۳-۴. تحلیل محتوای مضمونی

فیلم نامه قهرمان، روایت تعاملات اجتماعی ساده ای است که با تغییر زاویه دید مخاطب، همواره پیچیده و پیچیده تر از پیش می شود و ارتباطات انسانی شخصیت هایش را در مختصات حاکمیت، ساختارهای اجتماعی و اقتصادی، و نهادهایی که بر زندگی و انتخاب شهروندان یک جامعه تأثیر می گذارند، بازنمایی می کند.

فیلم با نمای تاریک زندان آغاز می شود و بیرون از آن، راننده اتوبوس به تقلا رحیم برای رسیدن و سوار شدن، اهمیت نمی دهد. لبخند/پوزخند رحیم هنگام دیدن دنبال اتوبوس و جا ماندن از آن، در تمام طول فیلم تکرار می شود و نوعی کوشش و ناکامی هم زمان را تداعی می کند.

صاحب صرافی به فرخنده و رحیم توضیح می دهد که قیمت سکه، هر ساعت نوسان دارد. زیستن در فضای ناامن اقتصادی و اجتماعی، به شکل های گوناگونی بازنمایی

می‌شود. رحیم بین ندای وجدان و زندان، دچار درماندگی است و برعکس، به نظر می‌رسد که فرخنده درباره لزوم فروختن سکه‌ها، به‌عنوان یک راه نجات از وضعیت موجود، تردیدی ندارد. این خودمحموری، منفعت‌طلبی، و فقدان همدلی هم، در بیشتر شخصیت‌های فیلم، هر یک به‌نحوی، بازنمایی می‌شود. سیاوش به‌دلیل لکنت زبان شدید، به‌وضوح نیازمند حمایت و مراقبت پدر و مادری است که از هم جدا شده‌اند. بهرام، اصرار دارد که بابت باقی بدهی رحیم، چک تضمینی با امضای دوستان و آشنایان رحیم دریافت کند، اما نزدیکان رحیم، به‌شدت در مورد کلیت موضوع و ضمانت از رحیم تردید دارند و ناخرسندند. پریشانی، اضطراب، ناامیدی، درماندگی، احساس شکست، و احساس طرد شدن در امن‌ترین مکان ماجرا برای رحیم، یعنی منزل خواهرش، موجب خشم او می‌شود. هنگامی که رحیم به کارمند زندان، آقای طاهری، توضیح می‌دهد که کیف را خودش پیدا نکرده است، بلکه زنی پیدا کرده که رحیم قصد دارد پس از آزادی با او ازدواج کند، نخستین چیزی که به ذهن طاهری خطور می‌کند، شیطنت رحیم است؛ اما در شرایط فعلی به آن اهمیت نمی‌دهد. توریه، یعنی پوشانیدن و پنهان کردن حقیقت، از همین جا آغاز می‌شود. الان یک رحیم قهرمان و یک زندان با برنامه‌های فرهنگی و تربیتی مؤثر و گزارش اخبار آن، منافع بیشتری را برای افراد بیشتری در پی دارد؛ از این‌رو، رحیم به‌مثابه یک کنشگر فعال، دروغ مصلحتی می‌گوید، تظاهر می‌کند، فریب می‌دهد، و با آرامش خاطر، آن‌چنان ماجرای پیدا کردن کیف را برای گزارشگر صداوسیما تصویر می‌کند که گویا حقیقت محض است. این ماجرا، منافع کوتاه‌مدت خبرنگاران را نیز تأمین می‌کند. خبرنگار از رحیم می‌خواهد، به‌جای نزول کردن پول، ناتوانی از بازپرداخت وام را علت زندانی بودنش اعلام کند. معلوم است که یک قهرمان، اصلاً پول نزول نمی‌کند؛ آن‌هم در جامعه بی‌کم‌وکاست ما که در آن، همه نهاد‌های اجتماعی و سیاسی، کارشان را به‌درستی انجام می‌دهند! به‌این ترتیب، بی‌شرمی، منفعت‌طلبی، سوءمدیریت و اخلاق‌گرایی ایدئولوژیک، در فیلم به‌گونه‌ای مشهود، بازنمایی شده است.

خانم رادمهر، مراقب است که لحظه تحویل لوح تقدیر به رحیم، حتماً توسط عکاس ثبت شود. رحیم، داستان جوانمردی‌اش را با آب‌وتاب برای حاضران تعریف می‌کند. لکنت

زبان شدید سیاوش و اهدای ۵۰ هزار تومان از طرف او در جشن گلریزان برای پرداخت بدهی پدرش، حضار را تحت تأثیر قرار می‌دهد. در جشن گلریزان برای پرداخت بدهی رحیم، سینی حاوی پول و دستگاه کارت‌خوان، میان حاضران و خیران می‌چرخد. یک خانم هم‌النگوی طلایش را اهدا می‌کند. این سکانس طولانی با موسیقی حماسی، احساسی و شاد آن، به‌ویژه با توجه به حالت چهره رحیم، بهرام، و سایر حاضران و خیرانی که در جشن گلریزان حضور دارند، بازنمایی وابستگی اجتماعی و تلاش‌های افراد برای آبروداری، مقبولیت اجتماعی، و زندگی شرافتمندانه است؛ اما این فضای شاد و حماسی دوام نمی‌آورد. مبلغ گردآوری‌شده در جشن گلریزان، کمتر از یک چهارم ۱۵۰ میلیون طلب بهرام است و او تمام طلبش را مطالبه می‌کند. مهم‌تر اینکه، بهرام دچار سرخوردگی اجتماعی شده است. او اعتراض دارد و حس می‌کند حیثیت اجتماعی‌اش لکه‌دار شده است. بهرام زیر فشار جمع برای رضایت دادن به آزادی رحیم است؛ کسی که از یک سو، آسیب شدیدی به زندگی‌اش وارد کرده و کمترین نشانه‌ای از پشیمانی و همدلی یا ذره‌ای همدردی با او در رفتارش دیده نمی‌شود و از سوی دیگر، اکنون به طرز عجیبی، یک قهرمان اجتماعی است. بهرام، احساس قربانی شدن دارد و این پرسش‌های مهم را مطرح می‌کند: «فرض ایشون یه کیفی هم پیدا کرده، برگردونده صاحبش، مگه قرار بوده برنگردونه؟! وظیفه‌ش بوده... خیلیا توو زندگی شون ۱۰۰ برابر گرفتارتر از این آقائن، امکانش رو هم دارن، ولی دزدی نمی‌کنن، باید براشون مراسم بگیرن؟!؛ من تا حالا به ناموس مردم دست‌درازی نکردم، باید بهم لوح تقدیر بدن؟!؛ کجای دنیا یه آدمی رو به خاطر کار بدی که نکرده، تشویق می‌کنن!؟».

کارمند فرمانداری از رحیم مدرکی می‌خواهد که نشان دهد او واقعاً کیف حاوی سکه‌ها را پیدا کرده و به صاحبش برگردانده است، و توضیح می‌دهد که در شبکه‌های اجتماعی، اصل ماجرای سکه‌ها مورد تردید قرار گرفته است. راننده تاکسی‌ای که صاحب سکه‌ها را پیشتر به منزل ملیح رسانده بود و یکی از شخصیت‌های مثبت داستان است، به رحیم می‌گوید: «توو این دنیا، چی درسته که این باشه؟!، من خودم دو سال ناحق زندون بودم... اگه پیداش نکردی با یه خانم صحبت کن بیرش اونجا بگو کیف دادم به این». این سکانس، داوری منفی درباره شرایط و ویژگی‌های اجتماعی و نارضایتی از وضع موجود را بازنمایی می‌کند؛ انگار در چنین

شرایطی، دروغ مصلحتی و مقداری بی‌قیدی اجتماعی برای گرفتن حقوق اجتماعی، برای بیشتر شخصیت‌های فیلم، ناگزیر به نظر می‌رسد. از این‌پس، قهرمان و یارانش، به‌گونه‌ای جدی در معرض بی‌اعتباری و در مظان اتهام به دروغ‌گویی قرار می‌گیرند.

بی‌اعتباری و به‌ویژه از دست دادن شغلی که رحیم، حق خودش می‌داند، او را در موقعیتی طلبکارانه قرار داده است. سرشار از سرخوردگی اجتماعی به مغازه بهرام می‌رود و از رفتار خصمانه او گلایه می‌کند. بهرام، رحیم را تحقیر می‌کند و می‌گوید: «بیچاره مردمی که یکی مثل تو قهرمانی برایشون بشه!... تو فکر کردی خیلی آدم شدی یه دقیقه تلویزیون اینا نشونت داده؟! ... احمق! اینا یکی مثل تو رو گنده می‌کنن، بگن مملکت گل و بلبله». رحیم، مشابه این سخنان را از هم‌بندی خودش در زندان هم شنیده است. در طول فیلم، بارها حیثیت اخلاقی و اجتماعی رحیم زیر سؤال می‌رود و تهدید و مخدوش می‌شود. بغض و کینه نسبت به دیگری، جامعه، و شرایط، به‌گونه‌ای آشکار در فیلم بازتابی شده است و توجهی برای گریز از عقلانیت و پیش‌بینی ناپذیری رفتار شخصیت‌های فیلم به‌نظر می‌رسد. در چنین موقعیتی، رحیم و بهرام گلاویز می‌شوند و به‌شدت کتک‌کاری می‌کنند. حضور فرخنده و ضبط تصویر او، موقعیتی را برای نازنین فراهم می‌کند تا از رحیم، انتقام بگیرد و تصویر قهرمانانه او را بیشتر مخدوش کند. از این‌پس، قهرمان به شخصیتی تبدیل می‌شود که حداکثر می‌توان برای تلاش‌های او برای بقا، دل سوزاند. موسیقی و شعر پایان این سکانس به همین هبوط و انحطاط اشاره دارد که به‌قول مولانا وقتی می‌گوید: «چه دانم‌های بسیار است، لیکن من نمی‌دانم/ که خوردم از دهان‌بندی در آن دریا، کفی افیون»، امکان بازگویی آن در فیلم نیز نیست. شاید موسیقی و شعر یکی از قطعات آلبوم «آرایش غلیظ» با صدای همایون شجریان، در پایان این سکانس، اشاره‌ای به وضعیت بزک‌شده رحیم هم باشد. حمید نعمت‌الله، در فیلم «آرایش غلیظ»، شخصیت‌هایی را به‌تصویر کشیده است که به‌رغم آرایش غلیظ در ظاهر و زندگی‌شان، نمی‌توانند ناکامی و فرومایگی‌شان را پنهان کنند، و حالا اصغر فرهادی از چشم‌اندازی بالاتر و گسترده‌تر، آرایشی غلیظ‌تر در ظاهر و زندگی افراد جامعه را بازتابی می‌کند؛ سازوکاری که با قهرمان‌پروری سعی در بزک کردن جامعه و کارکردهایش دارد و جامعه‌ای

که حتی قهرمانانش در رویارویی با ساده‌ترین مشکلات خودساخته و دیگران‌پرداخته، به مسئولیت‌گریزی، دلیل‌تراشی، و توریه روی می‌آورند؛ شخصیت‌هایی که در انجام وظایفشان کوتاهی می‌کنند، عملکردی بی‌عملی خود در ایجاد شرایط نامطلوب را نادیده می‌گیرند، با بی‌شرمی دروغ می‌گویند، و برای پیشبرد اهدافشان از موقعیت سوءاستفاده می‌کنند. مسئولان خیریه، هرگز فکر نمی‌کنند که شاید در فرایند معرفی رحیم به خیران، در انجام مسئولیت‌های اخلاقی و حرفه‌ای خود کوتاهی کرده‌اند. اصلاً انگار نه انگار که اکنون، دقیقاً همان زمانی است که باید به یک آدم گرفتار کمک کرد. همه در تکاپوی فرار از مخمصه‌اند و هیچ کوششی برای کشف حقیقت در میان نیست. این موضوع با یادآوری تلاش رادمهر برای ثبت لحظه اهدای لوح تقدیر به رحیم در جشن گلریزان، نمایشی بودن رفتارها، شخصیت چندلایه داشتن، و سبک زندگی متظاهرانه در زندگی روزمره شخصیت‌های فیلم را بازنمایی می‌کند.

رحیم و آقای طاهری که حالا رفتار غیرمسئولانه هر دوی آن‌ها رو شده است، در دفتر رئیس زندان، همدیگر را متهم به دروغ‌گویی می‌کنند و هیچ‌کدام، مسئولیت عملکرد و در مواردی، بی‌عملی‌شان را در ایجاد وضعیت بحرانی برای خود و زندان نمی‌پذیرند. رحیم از طاهری می‌خواهد که به مسئولان خیریه اطلاع دهد که رحیم به او گفته است که کیف را خودش پیدا نکرده است، اما طاهری که شرایط بد ایجادشده را مسئول پنهان‌کاری‌های خود رحیم می‌داند، وضعیت وخیم زندان را بهانه می‌کند. رئیس زندان نیز تدبیر و عملکرد بهتری از رحیم و طاهری ندارد و تنها در پی فرار از تنگناست. وقتی رئیس زندان به طاهری می‌گوید: «طاهری! یه زنگ بزنی به این روزنامه، کل داستان رو از طرف ما تکذیب کن، توضیح بده این بابا ما رو هم فریب داده»، مسئولیت‌گریزی، دلیل‌تراشی، و توریه همه شخصیت‌های فیلم و از جمله خود رئیس زندان که در این سکانس، فاش‌تر از پیش بازنمایی شده است، معنادارتر جلوه می‌کند. همه برای بقای خودشان دست‌وپا می‌زنند و در این معرکه، هرکس دست‌پایین‌تری دارد، بدنام‌تر، مأیوس‌تر، مضطرب‌تر، سرخورده‌تر، مستأصل‌تر، و معترض‌تر است.

رادمهر که نگران است اگر پول گردآوری‌شده را به طلبکار رحیم بدهد، افکار عمومی —اگرچه همدلی چندانی با محکوم به اعدام ندارند— او را مقصر اعدام شدن پدر یک بچه

بدانند، به رحیم و فرخنده پیشنهاد می‌کند که بپذیرند این پول برای پرداخت دیه و رهایی محکوم به اعدام صرف شود و در عوض، او سعی می‌کند که طلبکار رحیم را راضی کند، فیلم نزاع و زدوخوردشان را که در آن به رابطه رحیم و فرخنده هم اشاره شده است، پخش نکند. در این سکانس، پیش‌بینی ناپذیری رفتارهای اجتماعی، ترجیح انتقام به گذشت، و کاهش سرمایه اجتماعی بازنمایی می‌شود؛ وضعیتی که در آن، انجام کار خیر نیز بدون قدری رفتار غیرمسئولانه، و توریه و پنهان‌کاری، ممکن نیست؛ و لابد علت و دلیل آن هم به‌زعم همه کنشگران زندگی روزمره، شرایط اجتماعی است؛ به‌ویژه اینکه در همین سکانس، رادمهر می‌پذیرد که همه‌جا اعلام کند که رحیم خودش به خیریه پیشنهاد داده است که پول گردآوری شده برای پرداخت بدهی او، به یک نیازمند محکوم به اعدام اختصاص یابد؛ غافل از اینکه، نازنین، فیلم نزاع بین رحیم و بهرام را پخش می‌کند.

طاهری به خواهش و التماس رحیم برای پاک کردن فیلم سیاهوش بی‌توجه است و این موجب می‌شود که سرانجام، بیرون منزل رحیم، یقه او را بگیرد و با درگیری، او را مجبور به پاک کردن فیلم کند. ملیح و حسین که نگران عاقبت کار رحیم هستند، پیوسته از طاهری عذرخواهی می‌کنند. طاهری با زبان تهدید به رحیم می‌گوید: «تو رو من فردا می‌بینم». در خانه، حسین به رحیم می‌گوید: «رحیم تو فردا چه جوری می‌خوای برگردی زندان با این کاری که کردی؟!؛ ملیح هم به در یخچال تکیه داده و گریه می‌کند. بازنمایی تنازع برای بقا در این سکانس، در ارتباط با پیش و پس از آن، یعنی در مختصاتی از کلیت و تمامیت داستان، انجام می‌شود. بیشتر کسانی که رحیم را به‌عنوان یک بدهکار مالی از کف زندان تا صدر اخبارِ رادیو و تلویزیون، به‌عنوان یک قهرمان برکشیده‌اند، حالا کمر به تحقیر و تهدید و تحدید او بسته‌اند. مسئول فرهنگی زندان، آقای طاهری، که خود به‌دلیل شرایط خاص زندان که در آن یک زندانی خودکشی کرده است، درگیر بازی تنازع بقاست و از ابتدای ماجرا به‌گونه‌ای غیرمسئولانه، پیوسته توریه می‌کند، حالا آسیب دیگری به عزت نفس رحیم می‌زند و رحیم، آشکارا برای ته‌مانده عزت نفس خودش و فرزندش می‌جنگد.

رحیم که در ابتدای فیلم در زندان موهای بلندی داشت، حالا بیرون زندان، کچل کرده است و به زندانی برمی‌گردد که مسئولانش برای او خط‌ونشان کشیده‌اند. این وضعیت

رحیم و به‌ویژه لبخندی که بر چهره دارد، نوعی دهن‌کجی به نظام اجتماعی را بازنمایی می‌کند. داخل زندان، نگهبان به زندانی آزادشده می‌گوید: «مبارکت باشه». رحیم وارد زندان می‌شود. فیلم با نمای تاریک زندان پایان می‌یابد و شاید وضعیتی را بازنمایی می‌کند که در آن تنازع برای بقا ادامه دارد.

۴-۴. تحلیل محتوای جامعه‌شناختی

داستان «قهرمان» اصغر فرهادی، در کلیت و تمامیت ماجرا، تمارض اجتماعی را به‌عنوان موتیف^۱ و بن‌مایه زندگی روزمره شخصیت‌هایش بازنمایی می‌کند؛ یعنی همان‌گونه که پژوهش عیسی‌ملکی و همکاران (۱۳۹۹، ۳۳) نشان می‌دهد، شخصیت‌هایش، کنش‌ها و برهم‌کنش‌هایی دارند که دارای ویژگی‌های زیر است:

۱. مصداق مسئولیت‌گریزی است؛

۲. همراه با توجیه و دلیل‌تراشی است؛

۳. همراه با مظلوم‌نمایی و فریب‌کاری است؛ یعنی عامدانه و آگاهانه انجام می‌شود.

حتی شخصیت‌های مثبت فیلم هم از تمارض اجتماعی مصون نیستند. ملیح و راننده تاکسی نیز وقتی رحیم تصمیم می‌گیرد فرخنده را به‌دروغ به‌عنوان صاحب سکه‌ها به فرمانداری معرفی کند، کنشگران فعالی در توریه و پنهان‌کاری‌اند. ملیح، حتی سیاهش را برای شهادت دروغ گواه می‌گیرد و به‌این ترتیب، کودک در فضایی آکنده از احساس ناامنی، انقیاد، و ترس برای بقای خانواده، تمارض اجتماعی را تمرین می‌کند. راننده تاکسی که معتقد است در این دنیا، هیچ‌چیز درست نیست و مدعی است که دو سال به‌ناحق در زندان بوده است، ساختار را علت این همه نادرستی می‌داند و به کارمند فرمانداری می‌گوید: «حیف این مملکت که دست شماها افتاده»؛ البته این درحالی است که تصویر زنی که سکه‌ها را از ملیح تحویل گرفته در سامانه مانیتورینگ طلافروشی هست و تا پایان فیلم، سازوکارهای اجتماعی، چه از سوی مرکز خیریه، چه حراست فرمانداری، و حتی مسئولان زندان، منجر به کشف واقعیت ماجرا نمی‌شود.

توضیحات پیش‌گفته و داده‌های جدول شماره (۱)، ارتباط تمارض اجتماعی را با مقوله‌های «ناکارآمدی نهادهای اجتماعی و سیاسی»، «کاهش سرمایه اجتماعی»، «تاوان کج‌روی دیگران»، «اخلاق‌گرایی ایدئولوژیک»، «بغض و کینه نسبت به دیگری، جامعه و شرایط»، «نارضایتی از وضع موجود»، «کوشش و ناکامی»، «دهن‌کجی به نظام اجتماعی»، «تهدید امنیت هستی‌شناختی»، «تنازع بقا»، «اعتراض به شرایط اجتماعی و فرهنگی»، «پیش‌بینی ناپذیری رفتارهای اجتماعی»، «کیش فردیت»، «آشفته‌گی اجتماعی»، «آبروداری»، «مقبولیت اجتماعی»، «زندگی متظاهرانه»، و «وابستگی اجتماعی» نشان می‌دهد.

جدول ۱. تحلیل محتوای تلخیصی و رمزگذاری مضمونی فیلم‌نامه قهرمان

مقوله‌بندی (رمزگذاری مضمونی)	زمان	مکان	خوانه‌ها
ناکارآمدی نهادهای اجتماعی و سیاسی	۰۰:۰۸:۳۰ تا ۰۰:۰۸:۴۳	مغازه صرافی	[نوسان ساعتی قیمت‌ها]
کیش فردیت	۰۰:۲۰:۴۱ تا ۰۰:۲۰:۴۷	بیرون مرکز گفتاردرمانی	[در میان نزدیکان رحیم، کسی جرئت نمی‌کند برای او چک ضمانت بدهد]
کاهش اعتماد اجتماعی	۰۰:۳۶:۰۰ تا ۰۰:۳۶:۲۰	مصاحبه رحیم در حیاط زندان	[شریک رحیم، پول‌های او را برداشته است و باعث زندانی شدن رحیم و گرفتاری ضامنش شده است]
تاوان کج‌روی دیگران	۰۰:۳۷:۴۲ تا ۰۰:۳۷:۵۶	مصاحبه داخل زندان	[مسئول فرهنگی زندان تظاهر می‌کند که برنامه‌های فرهنگی زندان موجب جوانمردی و اقدام خداپسندانه رحیم شده است]
بغض و کینه نسبت به دیگری، جامعه و شرایط؛ نارضایتی از وضع موجود	۰۰:۳۹:۰۶ تا ۰۰:۳۹:۴۷	داخل زندان	[هم‌بندی رحیم از خودکشی یکی از زندانیان ناراحت است و شرایط زندان و مسئولانش را موجب این امر می‌داند. او رحیم را با مسئولان زندان برای توجیه عملکرد بدشان هم‌دست و هم‌داستان می‌داند]
تاوان کج‌روی دیگران	۰۰:۵۵:۵۴ تا ۰۰:۵۶:۵۰	مرکز خیریه	[بهرام به‌خاطر ضمانت از رحیم، دچار تاوان و خسارت چشمگیری شده است. در ماجرای قهرمان‌سازی از رحیم نیز احساس می‌کند حیثیت اجتماعی‌اش مخدوش شده است]

مقوله‌بندی (رمزگذاری مضمونی)	زمان	مکان	خوانه‌ها
کاهش سرمایه اجتماعی	۰۱:۰۰:۱۳ تا ۰۱:۰۱:۰۲	فرمانداری دفتر نادعلی	[افکار عمومی می‌پندارد که مسئولان زندان برای لاپوشانی خودکشی یک زندانی داستان رحیم را خودشان جعل کرده‌اند]
وابستگی اجتماعی آشفته‌گی اجتماعی	۰۱:۰۷:۱۹ تا ۰۱:۰۷:۳۷	بیرون تاکسی	[راننده تاکسی که می‌پندارد در دنیا هیچ چیز درست نیست و به ناحق در زندان بوده است، به رحیم برای اثبات حقانیتش کمک می‌کند]
اعتراض بغض و کینه نسبت به دیگری، جامعه و شرایط نارضایتی از وضع موجود تنازع بقا	۰۱:۲۳:۵۷ تا ۰۱:۲۴:۴۱	فرمانداری دفتر نادعلی	[رحیم اشتغال در فرمانداری را که حق خود می‌داند از دست‌رفته می‌بیند و کارمند فرمانداری را تهدید می‌کند که آبروی اداره را می‌برد... راننده تاکسی با نادعلی مشاجره می‌کند و می‌گوید: حیف این مملکت که دست شماها افتاده است.
تهدید امنیت هستی‌شناختی بغض و کینه نسبت به دیگری، جامعه و شرایط	۰۱:۲۷:۳۶ تا ۰۱:۲۸:۱۲	بیرون مغازه بهرام	[بهرام وجهه اخلاقی رحیم را زیر سؤال می‌برد، او را تحقیر و تمسخر می‌کند، و به او می‌گوید که مورد سوءاستفاده و ترحم قرار گرفته است]
پیش‌بینی ناپذیری رفتارهای اجتماعی	۰۱:۲۸:۲۳ تا ۰۱:۲۹:۰۰	مغازه بهرام	[رحیم و بهرام به شدت کتک کاری می‌کنند]
اعتراض به شرایط اجتماعی و فرهنگی	۰۱:۳۰:۵۹ تا ۰۱:۳۱:۲۶	بیرون مغازه بهرام	[پخش موسیقی و شعر روی تصویر تفلایهای فرخنده برای آزاد کردن رحیم، «چه دانم‌های بسیار است لیکن من نمی‌دانم/ که خوردم از دهان‌بندی در آن دریا، کفی افیون»]
کوشش و ناکامی کیش فردیت تنازع بقا	۰۱:۴۲:۱۴ تا ۰۱:۴۲:۴۰	دفتر رئیس زندان	[مسئول فرهنگی و رئیس زندان که خود را در شرایط نامساعدی می‌بینند، حاضر به کمک کردن به رحیم و شفاف کردن موضوع نیستند و رحیم را تهدید می‌کنند]
اعتراض تهدید بقا تهدید امنیت هستی‌شناختی	۰۱:۴۲:۴۷ تا ۰۱:۴۳:۳۰	دفتر رئیس زندان	[رحیم از اتاق رئیس زندان خارج می‌شود و محکم در راه هم می‌گوید... رحیم پس از شماتت و تهدید رئیس، در اتاق را با احتیاط خیلی زیاد و خیلی آرام می‌بندد]
وابستگی اجتماعی آبروداری مقبولیت اجتماعی زندگی متظاهراانه	۰۱:۴۹:۴۵ تا ۰۱:۵۰:۳۳	مرکز خیریه، دفتر رادمهر	[فرخنده از رادمهر می‌خواهد که به رسانه‌ها اعلام کند که رحیم، خودش خواسته که پول گردآوری‌شده برای پرداخت بدهی او به یک محکوم به اعدام برای پرداخت دیه داده شود و رادمهر می‌پذیرد و همین کار را انجام می‌دهد]

مقوله‌بنیادی (رمزگذاری مضمونی)	زمان	مکان	خوانه‌ها
کوشش و ناکامی تنازع بقا تهدید امنیت هستی‌شناختی	۰۱:۵۷:۳۷ تا ۰۲:۰۰:۳۶	داخل و بیرون منزل ملیح	[رحیم یقه طاهری را می‌گیرد تا او فیلم صحبت‌های سیاوش را پاک کند.... طاهری رحیم را تهدید می‌کند که او را در زندان خواهد دید.... حسین و ملیح، دانم از طاهری عذرخواهی می‌کنند.... ملیح گریه می‌کند]
دهن‌کجی به نظام اجتماعی	۰۲:۰۱:۳۰ تا ۰۲:۰۲:۳۵	بیرون و داخل زندان	[رحیم که پیشتر داخل زندان موهای بلندی داشت، حالا بیرون زندان کچل کرده و با لبخند/پوزخند معنادارش به زندانی بازمی‌گردد که مسئولان آن، برایش خط‌ونشان کشیده‌اند]

بالا و پایین شدن قیمت سکه، نشانی از ناامنی اقتصادی و اجتماعی و شاید ناکارآمدی نهادهای اجتماعی و سیاسی است. در چنین شرایطی و زیستن در فضای بدون اطمینان و در مختصات از کشمکش میان ندای وجدان درباره صاحب سکه‌ها و مشکلات زندگی، موجب در ماندگی و سرخوردگی رحیم شده است. این سرخوردگی در عاشق و معشوق رحیم، یعنی فرخنده، به گونه‌ای دیگر بازنمایی می‌شود. فرخنده آشکارا فقط دغدغه خودش و رحیم را دارد و درباره تصاحب و فروش سکه‌ها کمترین تردیدی ندارد و از مردد بودن رحیم، ناراضی است و بیشتر اوقات، احساس نفرین‌شدگی دارد. این فردگرایی افراطی به شکل‌های گوناگونی در فیلم دیده می‌شود؛ همسر سابق رحیم نیز چندان دغدغه فرزندشان، سیاوش، را ندارد و او هم در آستانه ازدواج است. در حالی که وضعیت رحیم و همسر سابقش به گونه‌ای تضعیف نهاد خانواده را بازنمایی می‌کند، این موضوع را در مورد صاحب کیف و سکه‌ها، هنگامی که شرایطش را برای ملیح تعریف می‌کند، با وضوح بیشتری در می‌یابیم.

حسین و حتی ملیح نیز ابتدا باور نمی‌کنند که رحیم، ۷۵ میلیون از طلب بهرام را جور کرده است. این بی‌اعتمادی اجتماعی در مناقشه رحیم و بهرام، گفت‌وگوهای حراست فرمانداری با رحیم، تردید حسین درباره راست‌گویی رحیم پس از افشای رابطه‌اش با

فرخنده، و رویارویی مسئولان خیریه با چهرهٔ مخدوش شدهٔ رحیم، بیش از پیش مشهود است. این ازهم‌گسیختگی اجتماعی و نوسان میان رستگاری و رفوزه‌گی در سرنوشت رحیم، از ناامنی هستی‌شناختی او و در ابعادی بزرگ‌تر، تحدید و تهدید امنیت هستی‌شناختی همهٔ افراد جامعه حکایت دارد. تصمیم‌های نادرست در این شرایط اتخاذ می‌شوند. در این موقعیت‌ها، بغض و کینه نسبت به دیگری، جامعه، و شرایط، به پیش‌بینی ناپذیری رفتارهای اجتماعی می‌انجامد. نزاع کلامی بین رحیم و رانندهٔ تاکسی با کارمند حراست فرمانداری و کتک‌کاری رحیم و بهرام، از مصادیق این رفتارها به‌شمار می‌آیند. رحیم حتی در اتاق رئیس زندان را هم محکم به هم می‌کوبد و یقهٔ طاهری را برای پاک کردن فیلم صحبت‌های سیاوش می‌گیرد. همهٔ این مناقشات برای بقای آبرو و مقبولیت اجتماعی است.

بهرام، هم مالش را از دست داده و هم در فرایند قهرمان‌سازی از رحیم، حیثیت اجتماعی‌اش مخدوش شده است. مسئولان زندان به دلیل خودکشی یک زندانی، زیر فشار افکار عمومی قرار گرفته‌اند و حالا قهرمان کلاس‌های تربیتی و فرهنگی‌شان، موجب گرفتاری و رسوایی بیشترشان شده است. مسئولان مرکز خیریه، به‌گونه‌ای دیگر درگیر بی‌اعتباری و بی‌آبرویی شده‌اند و رحیم هم برای آبروی ازدست‌رفته‌اش می‌جنگد. در چنین شرایطی که هرکس می‌پندارد به‌نحوی تاوان کج‌روی دیگران را می‌پردازد و ناگزیر است برای بقای آبرو و مقبولیت اجتماعی‌اش بازی یا پیکار کند، عمل تمارض اجتماعی از منظر کنشگران زندگی روزمره، توجیه می‌شود. این دریافت هم‌سو با دریافت‌های جدول شماره (۱) و پژوهش عیسی‌ملکی و همکاران (۱۳۹۹، ۹۶)، ناظر بر کنش‌های متقابلی است که طی آن، وجود این برداشت که در جامعه باید همواره تاوان کج‌روی دیگران را پرداخت و سرخوردگی ناشی از ناامیدی از حمایت اجتماعی در شرایط نارضایتی از وضع موجود، سازوکارهای کنترل درونی را مخدوش می‌کند، و ازهم‌گسیختگی اجتماعی در چنین شرایطی، سبب تضعیف ارزش‌های اخلاقی و بی‌اعتمادی اجتماعی می‌شود؛ به این ترتیب، در نوسان میان ازهم‌گسیختگی و وابستگی اجتماعی، تمارض اجتماعی، راهبردی برای بقا در شرایط آشفتگی اجتماعی است؛ شرایطی که در آن، بی‌اعتمادی اجتماعی و بغض و کینه

نسبت به دیگری، جامعه، و شرایط، افراد را به سوی مسئولیت‌گریزی و شانه خالی کردن از انجام وظایف قانونی و اخلاقی سوق می‌دهد و هم‌زمان، وابستگی ناشی از تعلق خاطر یا احتیاج، موجب توریه، توجیه و دلیل تراشی، و ارجاع به عواملی غیر از عملکرد یا بی‌عملی خود به منزله بهانه‌ای برای انجام ندادن تعهدات و وظایف اخلاقی و اجتماعی است.

این دریافت، هم با این نظرگاه همسویی دارد که انسان را به مثابه حیوان اخلاقی^۱، نیازمند و ملزم به توجیه چندوچون اعمال و رفتار خود می‌داند و پیوسته می‌کوشد تا توضیح دهد که آنچه انجام می‌دهد و شیوه‌هایی که برای دستیابی به هدفش برمی‌گزیند، درست و برحق است (سلزام^۲، ۱۳۸۷، ۲۵) و هم از پنجره کارکردگرایی^۳ و اندیشه دانشمندانی مانند دورکیم و پارک^۴ تقویت می‌شود. دورکیم (۱۳۵۹) در این باره بر این نظر بود که جوامع، بدون اخلاق، قادر به ادامه زندگی نخواهند بود. به نظر او، وجود دستگاهی از وظایف و تکالیف به‌عنوان اخلاق، دلیل بر آن است که جامعه در حکم یک شخص اخلاقی از اشخاص فردی‌ای متمایز است که خود، دربردارنده آن‌ها و ناشی از ترکیب آن‌ها با هم است (آرون، ۱۳۸۷، ۴۴۳)؛ افزون‌براین، «اگر کل نظم قانونی بر ترس استوار بود، جامعه چیزی بیش از یک زندان نبود که در آن مردم، تنها هنگامی به حرکت درمی‌آیند که بر سرشان تازیانه باشد. برای اینکه جامعه ممکن باشد، باید احساسات غیرخودخواهانه در ما وجود داشته باشد. این تمایلات که دو نوع اصلی آن عشق و وظیفه‌اند، دست بالا را در حوزه اخلاق ناب دارند و بدون آن‌ها قانون نمی‌تواند دوام بیاورد (اودن^۵، ۱۹۹۶، ۳۵۵-۳۵۶، به نقل از: چلبی، ۱۳۹۰، ۱۳۲). به نظر پارک نیز، افراد جامعه مستقل از یکدیگر عمل می‌کنند، برای بقا با همدیگر رقابت و کشمکش دارند، همدیگر را به چشم وسیله اهدافشان می‌نگرند، و در همین حال با مقاصد مشترک و نیز دلایل عاطفی با هم پیوند خورده‌اند... بقای هر جامعه‌ای به مقدار معینی همبستگی، توافق و مقصد مشترک نیاز دارد... و

1. moral animal
2. Selsam
3. functionalism
4. Park
5. Udohn

[جوامع] بر اثر کوشش‌های افراد در راستای عمل دسته‌جمعی رشد می‌کنند... سامان اجتماعی با نظارت اجتماعی و اشتراک در وظایف جمعی، تأثیر کشمکش رقابت‌آمیز و مبتنی بر تنازع بقا را تلطیف می‌کند (کوزر^۱، ۱۳۸۸، ۴۸۴).

۵. بحث و نتیجه‌گیری

فیلم‌نامه «قهرمان» در ارتباطات انسانی بازیگرانش، آشکارا مسئولیت‌گریزی، توجیه و دلیل‌تراشی، مظلوم‌نمایی و فریب‌کاریِ عامدانه و آگاهانه را در تعاملات اجتماعی و کنش‌های متقابل افراد بازنمایی می‌کند. شخصیت‌های اصلی داستان، اغلب از انجام وظایف قانونی و اخلاقی‌شان شانه خالی می‌کنند و برای عملکردی بی‌عملی خود، عوامل و دلایلی غیر از ذهن، ضمیر، و تصمیماتشان ذکر می‌کنند. رحیم در مقابل دوربین صداوسیما مدعی می‌شود که کیف حاوی سکه‌های طلا را خودش پیدا کرده و درخصوص دروغ‌گویی درباره‌ی این موضوع از خودش سلب مسئولیت می‌کند. او خوش‌نامی و اعتبار بازگرداندن سکه‌ها به صاحبش را برای خودش می‌داند، اما توریه و دروغ‌گویی درباره‌ی واقعیت ماجرای یافتن سکه‌ها و علت زندانی شدنش را به حساب مسئولان زندان و تلویزیون می‌زند؛ انگار درباره‌ی دومی و سومی، فاقد اختیار و اراده‌ی یک شهروند آگاه و ذی‌شعور بوده است. درباره‌ی رئیس زندان و مسئول فرهنگی آن، آقای طاهری، که از ابتدای ماجرا برای حفظ آبروی زندان در تله‌توریه افتاده‌اند، کوتاهی در انجام وظایف، پنهان‌کاری، مغالطه، نداشتن صداقت، و مظلوم‌نمایی در تمام طول داستان کاملاً مشخص است.

رئیس خیریه، خانم رادمهر، اگرچه به نظر می‌رسد که مراعات اخلاق و انسان را پاس می‌دارد، اما او و همکارانش نیز آن‌قدر که درباره‌ی ثبت لحظه‌ی اهدای لوح به رحیم و اعتبار و آبروی مرکز حساس هستند، نگران تعهدات اخلاقی و حرفه‌ای‌شان نیستند. شگفت این‌که رادمهر از قهرمان‌پروری پوشالی مسئولان زندان و تلویزیون عبرت نمی‌گیرد و خود، یک بار دیگر اقدام به قهرمان‌سازی می‌کند؛ و این پرسش‌ها را برای مخاطب قدری دقیق و عمیق ایجاد می‌کند که اصلاً ما چه نیازی به برساختن چنین قهرمانانی داریم؟، بزرگ‌نمایی

کسانی که عمل به‌وضوح غیراخلاقی و نادرست را انجام نداده‌اند یا یک وظیفه اخلاقی و اجتماعی را انجام داده‌اند، چه کارکردی برای جامعه و افرادش دارد؟ و چرا در یک جامعه، افرادی را که بدیهی‌ترین وظایف اخلاقی و شهروندی را انجام می‌دهند، به‌مثابه یک قهرمان، بزرگ‌نمایی می‌کنند؟

این پرسش‌ها که در بطن داستان «قهرمان» از زبان بهرام هم نقل شده است و جزو پرسش‌های بنیادین پژوهش حاضر نیز به‌شمار می‌آید، در جدول شماره (۱) با تحلیل محتوای تلخیصی و رمزگذاری مضمونی فیلم‌نامه قهرمان، واکاوی شده است و نشان می‌دهد که در چگونه زیست‌جهانی مسئولیت‌گریزی، توجیه، دلیل‌تراشی، و توریه در تعاملات اجتماعی، ناگزیر به‌نظر می‌رسد و قهرمان‌پروری در چنین شرایطی، چه کارکردی در زندگی روزمره دارد.

دریافت‌های این پژوهش، همسو با تحلیل محتوای مضمونی فیلم و پژوهش‌های پیش‌گفته، نشان می‌دهد که در جامعه‌ای که افراد احساس می‌کنند در تعاملات اجتماعی به‌نحوی نادیده گرفته شده‌اند، تمارض اجتماعی، یک سیستم دفاعی برای رویارویی با ناامیدی، سرخوردگی اجتماعی، درماندگی، احساس شکست، احساس طرد شدن، خشم، احساس نفرین‌شدگی، احساس قربانی شدن و به‌طورکلی تهدید امنیت هستی‌شناختی‌شان است که به ظهور و بروز اعتراض به شرایط یادشده می‌انجامد و حتی نوعی دهن‌کجی به نظام اجتماعی است. مصداق این واقعیت را در محتوای مضمونی فیلم، به‌ویژه در عمل راننده تاکسی و رفتار رحیم که لبخند/پوزخندش در تمام طول فیلم، ترکیبی از تقلا و ناکامی است، می‌توان مشاهده کرد.

بنا بر دریافت‌های این پژوهش، در شرایطی که توصیف شد، تمارض اجتماعی، راهبردی است که هم بقای افراد و هم بقای جامعه را تضمین می‌کند؛ بقای افراد را با دهن‌کجی به نظام اجتماعی که شبیه نوعی مکانیزم دفاعی در رویارویی با سرخوردگی اجتماعی، خشم، و احساساتی مشابه عمل می‌کند، و بقای جامعه را با تأکید بر وابستگی اجتماعی از یک‌سو، و لزوم تغییرات اجتماعی از سوی دیگر. به این ترتیب، تمارض اجتماعی به‌شکل‌های گوناگون در تعاملات اجتماعی و زندگی روزمره ظهور و بروز می‌یابد و

ناخودآگاه برای افرادی که همواره درگیر مسئولیت‌گریزی، توجیه و دلیل‌تراشی، و توریه هستند، انجام ساده‌ترین و بدیهی‌ترین وظایف اخلاقی و اجتماعی، چشمگیر و بزرگ به نظر می‌رسد. در این وضعیت، کسانی که یک عمل آشکارا غیراخلاقی و نادرست را انجام نداده‌اند، یا یک وظیفه ساده و بدیهی اخلاقی و شهروندی را انجام داده‌اند، به مثابه قهرمان، بزرگ‌نمایی می‌شوند.

در شرایط پیش‌گفته و در یک توافق نانوشته میان افراد جامعه و نهادهای اجتماعی، قهرمان‌پروری و قهرمان‌سازی، مرهمی نیز بر وجدان عمومی در زیست‌جهانی است که تمارض اجتماعی، راهبرد ناگزیر افراد برای بقای آبرو و مقبولیت اجتماعی‌شان است؛ به این ترتیب، افراد جامعه، هم‌داستان با نهادهای اجتماعی، بر جراحات ذهنی و روانی ناشی از مخدوش شدن امنیت هستی‌شناختی‌شان در جامعه‌ای با شرایط یادشده، مرهم می‌گذارند و جامعه را تداوم می‌بخشند. منطق عملکرد مسئولان زندان، صداوسیما، و مرکز خیریه در قهرمان‌سازی از رحیم و پیشنهاد کار از سوی فرمانداری به او، و همچنین اقبال عمومی به رحیم، پیش از خطاهای بعدی او، در همین چارچوب مفهومی درک می‌شود.

- اباذری، یوسف (۱۳۸۱). «فروپاشی اجتماعی»، گفت‌وگو با یوسف اباذری، ماهنامه آفتاب، ۱۹، ۳۲-۴۱.
- ترک، حسین (۱۳۸۹). ماهیت و حکم اخلاقی توریه. معرفت اخلاقی، ۱(۴)، ۷۵-۹۴.
- آذری، غلامرضا؛ و کلانی طهرانی، الهه (۱۳۹۷). تحلیل نشانه‌شناسانه اخلاقیات در ارتباطات انسانی فیلم جدایی نادر از سیمین ساخته اصغر فرهادی. جامعه، فرهنگ و رسانه، ۷(۲۶)، ۱۰۲-۸۱.
- آرون، ریمون (۱۳۸۷). مراحل اساسی سیر اندیشه در جامعه‌شناسی (مترجم: باقر پرهام؛ چاپ نهم). تهران: شرکت انتشاراتی علمی و فرهنگی. (تاریخ اصل اثر ۱۹۶۵)
- استریناتی، دومینیک (۱۳۸۰). مقدمه‌ای بر نظریه‌های فرهنگ عامه (مترجم: ثریا پاک‌نظر). تهران: گام‌نو. (تاریخ اصل اثر ۲۰۰۲)
- افشار، حمیدرضا؛ و محرم‌زاده، ناتاشا (۱۳۹۵). بررسی «امر واقع» در سینمای اصغر فرهادی بر اساس آرای اسلاوی ژیتک. نامه هنرهای نمایشی و موسیقی، ۷(۱۳)، ۴۵-۵۹. doi: 10.30480/dam.2017.331
- امیرخانی، رضا (۱۳۹۱). نفحات نفت؛ جستاری در فرهنگ نفتی و مدیریت دولتی (چاپ نهم). تهران: افق.
- انوری، حسن (۱۳۹۰). فرهنگ فشرده سخن (جلد اول، چاپ دوازدهم). تهران: سخن.
- آیتی، حمید (۱۳۹۵). «اخلاق» در سپهر سیاسی، اجتماعی و فرهنگی ما. در چکیده مقاله‌های همایش ملی اخلاق و جامعه ایرانی. تهران: پژوهشکده فرهنگ، هنر و معماری.
- بهجت، محمدتقی (۱۳۷۹). رساله توضیح المسائل (چاپ بیست و پنجم). قم: شفق.
- بیکران بهشت، حامد (۱ اسفند ۱۴۰۱). «یک «قهرمان» و یک مستند». روزنامه همدلی، شماره ۱۸۸۷، یکشنبه ۱ اسفند ۱۴۰۰، ۲۰ فوریه ۲۰۲۲.
- ترنر، گریم (۱۳۹۶). فیلم به منزله کردار اجتماعی (مترجم: گودرز میرانی؛ ویراست چهارم متن انگلیسی). تهران: علمی و فرهنگی. (تاریخ اصل اثر ۲۰۰۶)
- چلبی، مسعود (۱۳۹۰). تحلیل اجتماعی در فضای کنش (چاپ دوم). تهران: نشر نی.
- حریری، نجلا (۱۳۸۵). اصول و روش‌های پژوهش کیفی. تهران: دانشگاه آزاد اسلامی، واحد علوم و تحقیقات.
- خبرگزاری دانشجویان ایران (۱۳۹۵/۴/۲۲). ائتلاف انرژی در ایران ۳/۵ تا پنج برابر بیش از مصرف جهانی است. برگرفته از <https://www.isna.ir/news/95040112537>

داداش‌پور، نازنین (۱۳۹۲). بررسی فراوانی موارد خطای پزشکی در بیمارستان پورسینای رشت در سال ۱۳۹۱ (پایان‌نامه دکترای پزشکی و خدمات بهداشتی درمانی). دانشکده پزشکی دانشگاه گیلان، گیلان، ایران.
دهخدا، علی‌اکبر (۱۳۴۳). لغت‌نامه‌ی دهخدا (جلد پانزدهم؛ زیر نظر دکتر محمد معین). تهران: دانشگاه تهران، سازمان لغت‌نامه.

دورکیم، امیل (۱۳۵۹). تقسیم کار اجتماعی (مترجم: حسن حبیبی)، تهران: آگاه.

راوودراد، اعظم (۱۳۷۹). تحلیل جامعه‌شناختی فیلم‌های «دوزن» و «قرمز». مجله فارابی، ۹(۴)، ۶۰-۷۵.
راوودراد، اعظم؛ و زندی، مسعود (۱۳۸۵). تغییرات نقش زن در سینمای ایران. مجله جهانی رسانه، ۱(۲)، ۲۳-۵۰.

رنانی، محسن (۱۳۹۹/۶/۱۳). «قصه مرد عروسک‌ساز». برگرفته از <http://renani.net>

سلزام، هوارد (۱۳۸۷). اخلاق و پیشرفت (مترجم: مجید مددی)، تهران: نشر ثالث.

صادقی‌فسائی، سهیلا؛ و پروایی، شیوا (۱۳۹۵). نحوه بازنمایی زن در زیست‌جهان مدرن در فیلم‌های اصغر فرهادی: مطالعه موردی چهارشنبه‌سوری، درباره‌ی الی و جدایی نادر از سیمین. زن در فرهنگ و هنر، ۸(۲)، ۱۴۷-۱۷۰. doi: 10.22059/JWICA.2016.60312

طاهری‌دمنه، محسن؛ و کاظمی، معصومه (۱۳۹۷). تمایل به مهاجرت در بین جوانان؛ مطالعه‌ای کیفی در تصاویر آینده. مطالعات میان‌رشته‌ای در علوم انسانی، ۱۰(۴)، ۵۳-۷۸. doi: 10.22035/isih.2018.292.53-78
عیسی‌ملکی، امیر؛ بهشتی، سیدصمد؛ و حیدری آرمان (۱۳۹۹). مفهوم‌شناسی و تحلیل جامعه‌شناختی زمینه‌های شکل‌گیری پدیده تمارض اجتماعی. پژوهش‌های راهبردی مسائل اجتماعی ایران، ۹(۴)، ۱۹-۵۰.

عیسی‌ملکی، امیر؛ بهشتی، سیدصمد؛ و حیدری، آرمان (۱۴۰۰). ظهور تمارض اجتماعی در زندگی روزمره: مورد مطالعه، تعاملات میان کارکنان و مراجعان مجتمع شماره ۱۰ مرکز شورای حل اختلاف شهر تهران. جامعه‌شناسی کاربردی، ۳۲(۳)، ۷۷-۱۰۰.

کوزر، لیونیس (۱۳۸۸). زندگی و اندیشه بزرگان جامعه‌شناسی (مترجم: محسن ثلاثی؛ چاپ پانزدهم). تهران: انتشارات علمی. (تاریخ اصل اثر ۱۹۷۱)

محمودی، بیت‌الله (۱۴۰۰). جایگاه مسائل اجتماعی در فرایند برنامه‌ریزی و مدیریت جنگل‌های کشور از منظر میان‌رشته‌ای. مطالعات میان‌رشته‌ای در علوم انسانی، ۱۴(۱)، صفحات ۲۰۶-۱۷۹. doi: 10.22035/isih.2022.4566.4526

معین، محمد (۱۳۹۱). فرهنگ فارسی (جلد اول؛ چاپ بیست و هفتم). تهران: انتشارات سخن.
مکونیلان، مارتین (۱۳۸۸). گزیده مقالات روایت (مترجم: فتاح محمدی). تهران: مینوی خرد. (تاریخ اصلی
اثر ۲۰۰۰)

هادیانفر، سیدکمال (۱۳۹۸/۵/۲۳). ساعتی ۶ نفر در تصادفات کشور کشته می‌شوند. برگرفته از
<http://pana.ir/news/946816>

وحیدی، محمدمهدی (۱۳۹۰). رویکرد نشانه‌شناسانه به تحلیل ارتباطات میان‌فردی و ارتباطات درون‌فردی در
دو فیلم مشترک کریستف کیشلوفسکی و ایرنه ژاکوب (پایان‌نامه کارشناسی ارشد). دانشگاه آزاد اسلامی،
واحد تهران مرکزی.

Alexander, V. D. (2003). *Sociology of the Arts*. London: Blackwell.

Anderson, R. (2007). Thematic Content Analysis (TCA): Descriptive Presentation of Qualitative Data, Institute of Transpersonal Psychology, Retrived from
<http://www.wellknowingconsulting.org/publications/pdfs/>

Braun, V. & Clarke, V. (2006). Using thematic analysis in psychology. *Qualitative Research in Psychology*, 3(2), 77-101.

Edgar, A., & Sedgwick, P. (2007). *Cultural Theory: The Key Concepts* (2nd ed.). Routledge, Taylor & Francise Library.

Gupta, S. B., & Gupta, S. (2013). Representation of social issues in cinema with specific reference to Indian cinema: case study of Slumdog Millionaire. *The Marketing Review*, 13(3), 271-282. doi: 10.1362/146934713X13747454353619

Julien. H. (2008). Content analysis. In L. M. Given (Ed.), *The Sage Encyclopedia of Qualitative Research Methods* (Pp. 120-121). London: Sage.

Monnerot, J. (1946). *Les Faits Sociaux Ne Sont Pas Des Choses*. Paris: Gallimard.

Tuckett, A. G. (2005). Applying thematic analysis theory to practice: a researcher's experience. *Contemporary Nurse*, 19, 75-87. doi: 10.5172/conu.19.1-2.75

Turner, G. (2006). *Film as Social Practice* (4th ed.). London and New York: Routledge.

Udehn, L. (1996). *The Limits of Public: A Sociological Critique of the Economic Theory of Politics*. London: Routledge.

فصلنامه تحقیقات فرهنگی ایران

۱۰۶

دوره ۱۶، شماره ۱
بهار ۱۴۰۲
پیاپی ۶۱